

„TÉNYVERSEKTŐL” – AZ „ISTENI SZÍNJÁTÉK” FELÉ

Levél Mezei Andrásnak!

Kedves András!

Napok, sőt lassan hetek óta verskötetteddel élek. Újra és újra olvasom sorraid, amelyekből a holocaust emlékművét alakítod, s szeretnék eljutni koncepciód, legbelsőbb szándékaid

hiteles megismeréséhez.

Kívülről jövök, nem élttem át néped szenvedéseit. Különböző volt neveltetésünk, s' a jelenben is eltér világnézetünk: Te hiszel Istenedben, én nélküle – támasza nélkül – érzem jól magam. Ám mindez nem akadályoz abban, hogy csodáljam azt a világot, amely könyved lapjairól élém tárul, s hogy megrendülten érzek együtt megaláztatásaidal és poklaiddal.

Mindebben talán az is segít, hogy tudom, nagyjából egy korosztályba tartozunk, s ismerem kalandos életed: kivándorlásod Izraelbe és honvágy hajtott hazatérésed történetét. Hogy egyszerre vallhatsz két hazát a magadénak, s hogy két nyelven vallhatsz érzéseidről: egy anya- és egy apa-nyelven.

A kettősség átszővi bizonyos mértékig az én életem is. Családunknak 1944-ben menekülnie kellett a Délvidékről, ahol tízezrek estek a bosszú áldozatául, s megtapasztalhattam a magyargyűlöletet néhány évvel korábban a verseci diákotthonban is – az SS-nevelőtisztek által felheccelt bácskai sváb fiúk között. Mindezt csak empátiám háttérül említem, amely könyved – pontosabban könyveid: mert három magyar s egy-egy francia, jiddis és angol kiadása megjelent – megértésében és átélésében akaratlanul is közrejátszik.

Köteted koncepciójáról beszédesen vall a Simon Wiesenthalnak címzett nyitóvers: hozzá hasonlóan, aki következetes kitartással dokumentációs irodát

hozott létre a zsidóság ellen elkövetett háborús bűnök és elkövetők felkutatására, a Te verseid is a holocaust egyetemessé tágított vízióját kívánják megörökíteni. – Hogy egy lírai költő ezt hogyan képzei el, azt a verseid francia fordításai elé írt vallomásodban mondod el. (Szövegét a legújabb magyar kiadásban is közlöd.) Eszerint: nem csupán

és nem is elsősorban önmagadról kívánsz vallani. Költői énedet megsokszorozva – a kollektív én-tudatba törekszel alámerülni, hogy átéld és kimondd a holocaust valamennyi szenvedő alanyának életmennyvilágát – a kivégzettekől és elgázosítottaktól a kápóvá váltakig és túlélőkig. Ám vajon megvalósítható-e ez a dokumentátori szerep a költészet eszközeivel?

Te „tényverseknek” nevezed köteted alanyi egységeit, s ezt a meghatározást francia kiadásuk főcímeiként is kiemeled (*Faits-poemes*). „Ügymond” csak tényekről kívánsz szólni, megtörtént jelenségekről, amelyeket jegyzőkönyvek, vallomások szamszerűen is meghatározható részletek hitelesítenek.

Tiszteletre méltó elgondolás, de véleményem szerint épp e program meghaladása teszi igazán nagyvá kötettedet. – Többek között azzal, hogy eleve válogatsz a birtokodban lévő emlékek és ismeretek költői exponálásakor. Nem szólva arról, hogy a verssé emelt cselekményt hogyan alakítod. Neked magyarázom, hogyan izzik fel a vers attól, hogy feszültségét rövidített párbeszédbe sűríted? Hogy a történések, a szörnyűségek mögé néha kontrasztként felvillantod a természet, az állati lét „harmóniáját”? Hogy a megaláztatás gyalázatos jelenségeit – látszatszenvtelenséggel – mint egy „megszokott” állapot részleteiként vetíted elének? Hogy e rövid, mindössze néhány költői képbe sűrített tra-

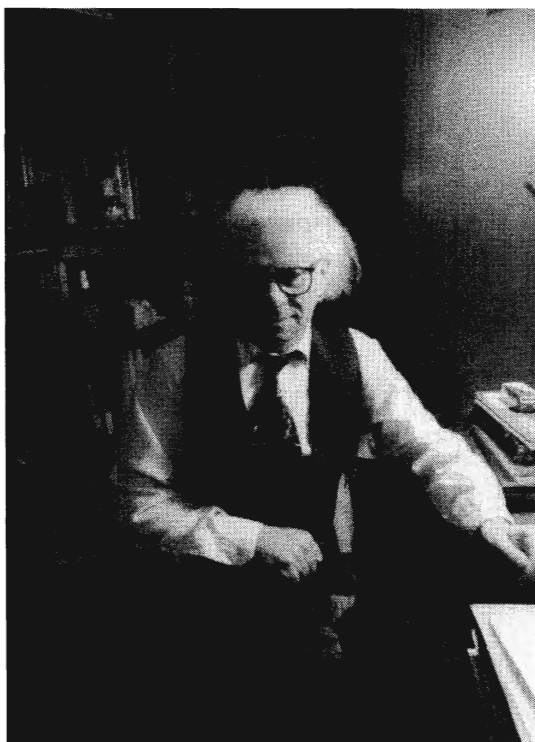

FOTO: KÓBÁNYAI JÁNOS

gédiákat egyre gyorsuló iramban vágod egymás mellé? S hogy végül e felgyorsított ütemmel egyben a menekülő, az üldözött ember lihegését, zihált lelkiállapotát is érezteted? Előadásodban a tények ilyenformán túlmutatnak önmagukon – lelkiállapotokká lényegülnek, melyek fél évszázad múltán is közvetlen élményként sugározzák a meghurcoltatás nyomasztó élményeit.

De kötetedben nem csupán erről van szó. „Tényverseid” a megejtő részletek sokasága mellett a történelmi folyamatok *teljességét* is meg kívánják jeleníteni. Nemcsak a következetesen megszervezett népirtás pusztá elszenvedői elevenednek meg előttünk, hanem hősei is, akiknek maradt lelkijük emberi tartásuk maradéktalan megőrzésére. De nem egyszerűsítéd arctalaná az ellenkező oldalt sem. Nemcsak a szakállakat gyűjtogató szadista gonoszságot örökítéd meg, és, mondjuk, a megaláztatásnak azt a módját, amely feldúlt zsidó temetők sírköveiből készített utat a lágérbe menők lábai alá, hanem a közömbösök és tudatlanok képviselőit is, akik úgy öltek, hogy nem voltak tisztában tetteik következményeivel. (Nem szólva a „tíz igazakról”, akik enyhítettek az üldözöttek szenvedésén.)

A történések ezen árnyalt megjelenítése már-már a korkép összegező mozzanatait is magába foglalja. S valahol – igaz, eléggé áttételesen – a dantei szándékot juttatja eszembe, az „isteni színjáték” lélegzetelállító gazdagságát és ívelését.

S ezt a párhuzamot köteted egyéb vonatkozásai is erősítik. Az, hogy nem csupán a szenvedések krónikáját nyújtod, hanem eléje vetítéd az azt megelőző idők idilljét, az apák és nagyapák becsületes hétköznapijait és színesen kavargó ünnepeik költői hangulatát. De nem állsz meg a táborok és gettók felszabadulásánál sem. Előre törsz az időben, s lendületes képsorokban mutatod fel Izrael népének újjászületését és az ősi föld birtokbavételét; mely utóbbinak – kalapáccsal a kézben – magad is tevékeny részese voltál.

S hadd folytassam tovább a dicséreted, amelyet e helyütt lassan már az enciklopédikuság jelzőjével kell kiegészítenem. Az idill és az újjászületés nem csupán külső történéseiben jelenik meg az olvasó előtt: természetes közvetlenséggel itatják át azokat a zsidó történelem és kultúra mélyebb, filozofikusabb vonatkozásai. – Verseidből tudhattam meg, milyen lelkiéret és emberi tartást adhat a több ezer éves – és élőként ápolt – történelmi tudat, vagy másképpen szólva, az azt átható sajátos vallásosság. Hosszan és némi csodálattal ismerkedtem azzal az istenhittel, amelyet a megpróbáltatások közepette is képes voltál meg-

őrizni. Megrendített, hogy az egyetlen Mindenhatóban való kételkedés gondolata még csak fel sem merült hívőiben. A legtöbb, ami e tekintetben elhangozhatott, az csupán annyi volt, hogy a szenvedések és üldöztetések özönének mindenképpen „valami nagy oka lehetett...” S azt sem hagyhatom említetlenül, hogy köteted egyetlen félmondatában sincs szó bosszúról, a vérengzések „visszafizetéséről”. Békéről szólsz, és megbékélésről, az új haza jövőjéről és építéséről.

„Tényversek”? Hol vagyunk már a pusztá tényektől? – Hogy a dolog „formális” oldalát is megemlítem: pillanatképeidet időnként a legszabályosabb ódák és elégiák szakítják meg – igaz, szürrealisztikus látomások elemeivel tarkítottan. Ám ez mit sem változtat a lényegen. Elég, ha az édesanyád emlékét megörökítő, titokzatos hangulatú *Libánus fá-ra*, a jelképekkel teli *Legenda apámról* vagy a filozófiai magasságokba lendülő *Hagyd a népedet...* címűekre utalok. Ismét a kötet széles ívű polifóniájánál vagyunk, csupán más megközelítésben.

Eppen ezért egy pillanatra meg kell állnom műved címénél: *Adorno*. Mielőtt kinyitottam volna, először valamiféle filozófiai szakmunkára gondoltam. Amikor azután megismerkedtem tartalmával, úgy éreztem: valamiképpen vitába kívánsz szállni a frankfurti filozófus negatív világvilágképpel és pesszimista kritizmusával; amely tagadja az ember önfelszabadításának és a személyiség kiteljesítésének lehetőségét korunkban. Francia kiadásod utószava megerősített ebben a tudatban, mert közölte: költeményeiddel Adorno ismert mondásával kívántál vitába szállni: „Auschwitz után nem lehet több verset írni.” Amikor legutóbb találkoztunk, s szóba hoztam ezt a kérdést, azt felelted: ez csupán a dolog egyik vonatkozása. Az *Adorno* cím – a latin *adoro-adorare* (=dicsérni, magasztalni) rejtett üzenetét is magában hordozza... A szándékot értem és elfogadom, ám nem vagyok biztos benne, hogy ebben a formában egyértelműen fejezi-e ki szándékaidat, s világlódnak azt a széles ívelését, amelyről az előbbiekben szólni próbáltam.

Kívánok Neked további erőt és lendületet munkád kiteljesítéséhez, s engedd meg, hogy megköszönjem azt a rendkívüli élményt, amelyet a verseiddel s tágabb értelemben: népeddel és kultúráddal való termékeny szembesülés jelentett.

Barátággal üdvözöl:

BOTKA FERENC